

Lauka pētījums Aglonā: socioonomastisks ieskats

Antra Kļavinska

VPP projekts „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā”

(Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003)

Starptautiskā zinātniskā konference „ENDZELĪNS. VALODA. LAIKS”, LU, 23.02.2023.

Lauka pētījums Aglonā 2021. gada augustā

- Lauka pētījums mērķis – datu (audio ierakstu) ieguve topošajam latgaliešu runas korpusam MuLaR (<https://mularkorpuss.rta.lv>).
- Interviju satura veidošanā aktualizēti dažādi sociolingvistikā nozīmīgi jautājumi, tostarp par īpašvārdu lietojumu, vārda došanas pieredzi.
- Intervēti 24 respondenti (17 sievietes un 7 vīrieši) vecumā no 13 līdz 91 gadam.

- **Socioonomastika** pēta **īpašvārdu lietojuma sociālos, kultūras un situatīvos apstākļus.**
- Viens no socioonomastikā aktuāliem jautājumiem ir **īpašvārdu variantums un mainība** (Ainiala & Östaman, 2017).
- **Referāta mērķis** – atklāt, kā informantu stāstījumā par Aglonas apkaimes vietvārdiem un personvārdiem atklājas universālās un lokālās vārda došanas tendences, personīgā pieredze, attieksme pret sabiedrībā funkcionējošiem īpašvārdu variantiem.

Variantums vietvārdu lietojumā (MuLaR korpusa dati, 17.02.2023.)

- ***Aglyun- (aglyun-) [148];***
- ***Samarset-s/-a [9]; Somerset-s /-a [7];***
- ***Jaunaglyuna [8]/ Jaunagluona [2]/ Jaunaglūna [1];***
- ***Riezekn- [27]; Rēzekn- [19];***
- ***Preil- [8]; Prail- [8]***

Variantums vietvārdu lietojumā

- *nu princypā es soku Preili cyti soka Praili jā* (F401-1973)
- *jius sokit Rēzekne taipat kai mes. rēzeknīši soka Riezekne maņ bie puorsteigums. es arī Riezeknī vuiciejūs Riezeknī vo ha ha* (F419-1962)
- *cytu reizi ir tai ka asu dzierdiejuse nu sovīm **vacuokim** nu brauksim iz Somarsetu. uz Somerse- Samarsetu vot tai jī soka. brauksim iz Samarsetu. ite tys nūzeimej uz centru (..) bet poša nā maņ ir Aglyuna* (F401-1973)
- *ka brauc Rušyunys vydā ir **Aglyunys staceja**. (..) vacajuos kartēs Aglyunys staceja ir un ir **Somersets Aglyunys nav*** (M405-1966)
- *iz **Kamencu Jaunaglūnā** ē suoku struoduot par pavareiti bārnuduorzā* (F423-1959)

Samarseta / Samarsets / Somerseta / Somersets

- **Samàrseta** c Aglonā (izr.: samàrs'eta, // Aglyûna) 1978 (Samàrsets 1962, Samarsets p [“ ” // “Somerseta” Zeps 471], “Samerset” // “Somersēta” LAgš, **c dibināts 1883. g. un nosaukts īpašnieka sievas meitas vārdā**, LEnc. Zeps 471, “Somerseta” LME III, 391, kr. “Somerset” Спис. Zeps 471): pv. Somerseta? Sal. arī vv Somerseta, grāfiste Anglijā.)(LVV Saba-Sēža-2017, 143)
- *mums arī stuostieja ka beja tur **Samarsets** i ka tur kopūs jis ira. i vot par par tū vy- stuostieja ka tys Samarsets beja tu- **nu personu vuorda** (F406-1960)*
- ***Samarseta** vyspuor tys ir **nu vuocu volūdys Saules sēta** bet soka ka tys irā kau kaida **muižkunga vuords** (F403-196)*

- **Somerseta** – ciema daļa, pastāv. Citi nosaukumi: Samarsets, Aglonas pagasts, Preiļu novads, agrāk Preiļu rajons (https://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.saraksts)
- Somersētas iela
- Kafejnīca “Somersēta”

Variantums priekšvārdu lietojumā: deminutīvi, hipokoristikas, iesaukas (Leikuma 2008; Zuģicka 2011)

- *es tai aizadūmuoju cik myusim **daudz ir Jezupu**. vot i munai vadaklai i dzeds beja vīnai ūtrai tāvs beja **Jezups**. i tagad mozais myusu **Jezupeņš** kai mes jū saukojam. myusu kapitālais seniors kurš aizguoja i jam beja īsauka **Plisa Jezups**. a parkū? partū ka juo dzeds nosova plisa kažuceņu lai atšķiertu. tegu tegu **Teguškys Jezups** muns tāvs ite jau munu dzedu tai suokuoja. juo prodzedam drupeiti laikam kaut kaida saisteiba ar poļakim beja. a tī kolnā atkal dzeivova Kudiņš Jezups i jam beja ryži moti. tai i sauce **Ryžais Juze** (F423-1950)*
- *nascē ka sīvīte ir **Sofija** bet sacē ka **Žeņa**. nascē ka tur **Antons** bet sacē ka **Ontons**. nascē ka tur ir **Jāzeps** voi **Jezups** voi sacējem vīnkuorši **Juze** (M405-1966)*
- **Iesaukas:** *Buzys Viezs, Ryžuo Geļa , Smanu Valns, Kisa, Začs, Bagucs, Donatīne; Deficīts, Džims.*

Priekšvārdu izvēle

- *gribēja dūt Aija vārdu. a **baba** muna Veronika ai-jai-jai nu kas tys par vārdu vysu myžu ai-jai-jai-jai. vot Vilhelmīne byutu lobs vārds jā. a munai **mamai** cīš **napatics** Vilhelmīne. smogs i nazkaida tī buoba bejuse brytka ar itaidu vārdu jā. (..) nu i vot **mama izguoja iz kompromisa**. nu labi nu davai sauksim par Viju. nu Vija jā tys ir cilvēceigs vārds (F423-1950)*
- *maņ **paps izavēlējēs vārdu**. vysmoz tai maņ mama stuosta ka paps izavēlējēs. muosa Aija jī gribēja mani nūsaukt par Maiju hehe. **tāvs beja kategoriski pret** nā byus Dzintra vot tai (F403-1962)*

Priekšvārdu izvēle

- *pošu jaunuokū bruoli, p kod myus atnese nu slimneicys mama **mes** [vecākie brāļi un māsa – A.K.] uzreiz tyulen' nikaidu variantu tikai Juoņs jo mes gribēm ugunskuru hi hi vīnkuorši lai byutu (M405-1966)*
- *man deve **vuordu kai tāvam Jāzeps** bet tod bie komunistiskuos vajuošonys režīms šitas vot myusu Aglyunā īpaši. ka myus **cīma padūme pīspīde** ka lai mes izavālātūs gon munai muosai gon man nu **vuordus nasaisteitūs ar svātū kalendaru** bet prūtams bazneicā tei tik un tai mes tykom kristeiti piec bazneicys a cīma padūmī tymā laikā mums bie d- īdūti laiceigī vuordi [Aivars] (M405-1966)*
- *vīneigi kū es varu kai **bazneickungs** pīzakaseit. ja jam tī kaut kaidis nazynu Rodžers voi voi voi kaut kaida nazynu eee lem- naīt pruotā nikas. kaidi moderni vuordi tagad ir? nu princyps ir kaidis ja jī vot nav bazneicys jā kalendarā (M418-1977)*

Priekšvārdu izvēles motivācija (Dunkling 1993)

- **mode:** [Anita] *es nazynu tymā laikā tys laikam skaitejuos dīzgon taidš nu, stileigs vuords* [Anita](F401-1973);
- **mūzika, māksla:** [Dzintra] - dziesma “Dzintra, latvju meitene mīlotā”; [Justīne] – mākslas filma “Trīs minūšu lidojums” (F403-1962);
- **labskanība:** [Annija] *skaneigs vuords*; [Rebeka] *taids ticiejums ka bārnām vuordā ir r burts značīt jis mudri jū īsavuicās runuot* (F406-1960);
- **saskaņojums ar uzvārdu:** *a munim bārnim tai golvonais bie pi garuo uzvuorda eisu vuordu īlikt* (F407-1943);

Priekšvārdu izvēles motivācija (Dunkling 1993)

- **relīģija:** *izavēlēt kaidu svātu aizbildni (M418-1977); myusim pat vīns kolēģis irā jis arī ir prīsters Modūnis pusī Marija Agate bet tei arī tod tradīceja ka arī pīmāram veirīšu cylvākim (..) (M400-1971);*
- **personiskās asociācijas:** *[Baiba] kaimiņam taidz zyrzs vot Baiba bija vot taidu vuordu naliksim vairs (F406-1960);*
- **ģimenes tradīcijas:** *muna veira Juoņa dzeds ir Juoņs. i nu dzeda pusis nu tur saīt tai kai gon nu vīnys gon nu ūtrys pusis tur kaut kaidi dzedi beja Juoņi. i iz prīšku Juoņs i jis taidz latvisks vuords (F422-1979)*
- **vārda cilme:** nav piemēru.

Priekšvārdi (attieksme)

- Ināra: *maņ **šausmeigi kaitynova** ka mes klasī bejom kaidys četrys Inārys (..) (F419-1962)*
- Lija: *veļ pamatškolys vacuumā maņ naz kuopiec **napatyka** muns vuords **tagad** pat tai kai **lapna** ha. (..) augstškolā tod jau tur **smējēs** lietys lija vakar lija šodien lija cik var? (F422-1979)*
- maņ **lūti pateik** ka ir taidi **naparosti vuordi** Akvelīna jā mums ir arī laikam nu taidš moš pasenuoks vuords (F401-1973)

Uzvārda maiņa

- *uzvuorda maiņa četrdesmitajā godā (..) Ulmaņa īteikums treisdesmit ostoituo goda vēl latviskot uzvārdus. i muote beja **Pudāne** a tāvs **Ļaksa-Timinskis**. jī apsaprecējēs vēl kai Ļaksa-Timinski. maņ veirs vēl dzims kai Ļaksa-Timinskis. un tod jī obi nūmainēja Aglyunā gimnazejis beiguš uzvuordu **Aglonietis**. nu tuo jis ir cielīs tys uzvuords (F407-1943)*
- ***Aglonietis**, O. Nav atrastas ziņas par šo uzvārdu 1935. vai 1987. gadā. Jauns uzvārds, atvasināts no vietas nosaukuma Aglona. Šobrīd ir vairāki desmiti personu ar šo uzvārdu, vairāk Aglonas un Riebiņu pagastā. (Mežs 2017)*

Zoonīmi

- *puorsvorā es dūmoju ka tys nimos **naatsašķiruos nu vysim cytim tī nūvodim Duksis voi Reksis voi tī Šariks voi tī Muris** (M405-1966)*
- *a **Džons**. a ir taidis **kokteiļs** taidis ē kokteiļs taidis alkoholisks zaļš. baigi garšeigs kai limonāde. mes ar mamu dzērem i mama soka u kaidis **šmuks vuordenš byutu kačam** sauksim par Džoni. haha nu vot pa pjankai nūkristiejom haha (F419-1962)*
- ***vuordus mes meklejam vīnmār internetā** un tad daudz moz ar gimeni apsprīžam kas mums pateik [suņi **Rokis** un **Rembo**, kaķi **Mango** un **Boriss**] (F421-2007)*
- *zyrgam tāvs bie īdevs ee par cik poši izaudzējem nu kumeleņa jam bie taida **kastaņkruosa** i jū **nūsaucem par Kaštanu** (M405-1966)*
- *nabeju dziediejs ja kaidu gūvi byutu nūsaukuš par Tartaku bet Gau- bet bet **Gaujis i Ventys** ē tys gon ir dziedāts (M415-1993)*

Mikrotoponīmi

- *pļava pi Kruoslovys rūbežys taida **treisstyuraina**. mes jū saucem vīnkuorši **Triugoļniks**. (..) teirumus saucem otkol **piec bejušūs īapašnīku muojis**. nu pīmāram myusim ir taida nalela **Gabruša vacaine**. (..) ar gruobekleiti kosom sīnu voi ar plugu orom kartupeļus (..) tod vēļ vyss bie tys vairuok sasaglobovīs atmiņā (M405-1966)*
- *mums ir blakus sātai ē kolns iz kura **kuodreiz beja tūrņs**. i me- i vysī jū sauce maņ līkās ka Aglyunā daudzi pat zyna **Majaka kolns**. (..) nu tagad jau nav tuo vairs ni majaka nikuo ha (F403-1962)*

Kopsavilkums (I)

- Priekšvārdu izvēlē dominē universāli principi: mode, labskanība, saskaņojums ar uzvārdu, reliģija, personiskās asociācijas, ģimenes tradīcijas.
- Aglonas kā nozīmīga katolicisma centra specifika: joprojām ir dzīvas katoļu tradīcijas kristīto un stiprināto vārdu izvēlē. Priesteri iesaka izvēlēties vārdu no katoļu kalendāra, lai bērnam būtu kāds svēto aizbildnis.
- Kopienas lokālā identitāte un savstarpējās attiecības spilgti izpaužas iesauku došanā, taču Aglonā intervētie respondenti norāda, ka mūsdienās savstarpējā saziņā iesaukas lieto reti. Šie emocionāli ekspresīvie neoficiālie personvārdi dažkārt izmantoti sarunās par trešo, klāt neesošo galvenokārt vecāka gadagājuma personu. Iesauku pamatā ir izloksnes leksika vai aizguvumi.

Kopsavilkums (II)

- Vērojams variants vietvārdu izrunā, kas apliecina gan vietvārda oficiālās formas, gan dažādu izlokšņu fonētisko variantu funkcionēšanu. Turklāt paši respondenti norāda, ka ir novērojuši šīs atšķirības izrunā, paužot *mēs – viņi* pozīciju.
- Vecākās paaudzes personu runā raksturīgs variants personvārdu (galvenokārt priekšvārdu) lietojumā. Blakus oficiālajam priekšvārdam funkcionē latgaliešu antroponīmikas sistēmai raksturīgie dialektālie varianti un hipokoristikas. Vidējās un jaunākās paaudzes respondenti atzīst, ka lieto personvārdu deminutīvu formas un saīsinājumus.
- Respondentu attieksme pret savu priekšvārdu ir galvenokārt pozitīva vai arī dzīves laikā ir bijusi mainīga, vārda maiņas gadījumi nav zināmi.

Kopsavilkums (III)

- Īpašvārdu mainības aspekti un agloniešu lokālā identitāte spilgti izpaužas stāstos par uzvārdu *Aglonietis* un vietvārdu *Somerseta* (varianti – *Somersets*, *Samarsets*, *Samarseta*).
- Uzvārda *Aglonietis* rašanās no vietvārda *Aglona* tiek saistīta ar uzvārda *Ļaksa-Timinskis* latviskošanu 1940. gadā.
- Aglonas ciema vēsturisko daļu *Somersetu* piemin galvenokārt vecākās un vidējās paaudzes respondenti, nedaudzi respondenti nosaukuma izcelsmi saista ar muižas īpašnieka uzvārdu.
- Īpašvārdu mainības procesi atspoguļojas arī Aglonas lingvistiskajā ainavā (uzraksti uz kapu pieminekļiem, ielas nosaukums (*Somersētas iela*), kafejnīcas nosaukums (*“Somersēta”*)).
- Zoonīmu lietojumā paši respondenti oriģinalitāti un lokālās iezīmes nesaskata. Zūd atmiņas par kādreiz eksistējošiem mikrotoponīmiem, samazinoties to lietošanas nepieciešamībai.

Literatūra

- Ainiala, T., Östman, J. (2017). Introduction: socio-onomastics and pragmatics. Ainiala, T., Östman, J. (eds.). Sicio-onomastics: the pragmatics of Names. Amsterdam: John Benjamins, pp. 2–18.
- Dunkling, L. (1995). The Guinness Book of Names. Facts on File.
- Leikuma, L. (2008). Sibīrijas latgaliešu personvārdi laika griežos. Latvijas Universitātes raksti: Valodniecība., 728.sēj., 43.–80. lpp.
- Leikuma, L. (2012). Stefanejis Uļanovskys trilogējis „Łotysze Inflant Polskich” (1891, 1892, 1895) personu vārdi latgalīšu antroponimikys kontekstā. Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiāli, IV. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 87.–106. lpp.
- Mežs, I. (2017). Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Latgale. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Zuģicka, I. (2011). Iesaukas mūsdienu Latgalē. Latviešu valodas aģentūra. Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Nr. 6, Rīga: Latgales druka, 108.-127. lpp.